

11. Турянська О.Ф. Теорія і практика особистісно орієнтованого навчання історії в школі: [монографія] / Ольга Федорівна Турянська. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2008. – 496 с.
12. Турянська О.Ф. Типологія уроків у особистісно-орієнтованому навчанні історії в школі // Освіта Донбасу: Наук.-метод. вид-ня ЛНПУ ім. Тараса Шевченка. – 2005. – № 3. – С. 19 – 27.
13. Турянська О.Ф. Методика особистісно орієнтованого навчання історії в школі : навч. посіб. / О. Ф. Турянська ; Держ. Закл. „Луган. Нац. ун-т імені Тараса Шевченка”. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. – 230 с.

УДК 37.016:305

Буткалюк Г. В.
аспірантка Національного педагогічного
університету імені М. Драгоманова

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД У ВИКЛАДАННІ ІСТОРІЇ УЧНЯМ СТАРШИХ КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

У статті розглянуті проблеми гендерної освіти, наголошено на необхідності впровадження гендерного підходу у викладанні історії учням старших класів загальноосвітньої школи.

Ключові слова: гендер, гендерна освіта, гендерний підхід, історія.

Буткалюк Г. В. Гендерный подход в преподавании истории учащимся старших классов общеобразовательной школы. В статье рассмотрены проблемы гендерного образования, сделан акцент на необходимости внедрения гендерного подхода в преподавание истории ученикам старших классов общеобразовательной школы.

Ключевые слова: гендер, гендерное образование, гендерный подход, история.

Butkalyuk G. Gender approach in teaching of history students seniorclasses of general school. The article deals with the problem of gender education, the importance of mainstreaming a gender perspective in teaching history to students of senior classes of secondary school, are stressed.

Key words: gender, gender education, gender approach, history.

Корінні зміни соціально-економічних і політичних реалій у сучасній Україні, переоцінка фундаментальних духовних основ суспільства відбуваються на тлі певного занепаду культурних традицій і моральних надбань. У системі освіти, перш за все в середній школі, ці процеси породили певну розгубленість, суперечливість і безсистемність у вихованні та навчанні підростаючого покоління. Стає очевидним, що саме гуманітарна освіта має формувати особистість школяра, готувати його до життя у світі, який постійно змінюється, вчити сучасним формам спілкування, розвивати здатність до швидкого засвоєння інформації і прийняття ефективних рішень [2, с. 26].

В Україні значно активізувалась наукова думка й діяльність, спрямовані на гендерні перетворення, зокрема й у системі національної освіти. Цьому сприяли проведені наукові дослідження з проблем: теорії та методології гендеру (О. Вороніна, І. Горошко, І. Жеребкіна, Г. Тьомкіна та ін.); впровадження принципів гендерної рівності й демократії у сферу освітнього простору сучасної вищої школи (В. Агеев, Т. Булавіна, Л. Бут, Т. Говорун, Я. Кічук та ін.); інтеграції гендерного підходу у систему вищої професійної освіти (М. Букач, О. Булатова, І. Іванова, І. Луценко, І. Мунтян, О. Цокур та ін.); гендерної компетентності як складової професійної компетентності фахівця (О. Болотська, Т. Голованова, С. Гришак, Т. Дороніна, І. Загайнов, О. Каменська, І. Кльоціна, І. Мунтян, М. Раздвілова, С. Рожкова та ін.).

На даний час однією з умов гуманізації освітнього процесу є його конструювання з позицій гендерного підходу, який передбачає розвиток індивідуальних здібностей та інтересів незалежно від статі.

Метою статті є пошуки шляхів впровадження гендерного підходу при викладанні історії як науки, що має вирішальне значення для формування національної та гендерної ідентичності.

Світова наукова думка характеризується появою нових напрямів наукових досліджень гендерного розвитку сучасного українського суспільства. В усьому світі крізь століття прогресує спеціалізація наукового знання. Перед гуманітарною наукою постали історичні завдання по-новому осмислити соціальні реалії переломних епох, погляди на світ і справедливість.

Ці завдання зумовлені необхідністю оновити й реформувати суспільство та світову спільноту в цілому, дотримуватися гуманістичних і демократичних принципів соціального життя, зосередити увагу на особистості, її становищі і статусі. Усвідомити, що керування сучасними соціальними процесами потребує не розрізнених ідей, а нової комплексної системи знань, що містить і соціостатевий складник.

Сьогодні робота щодо впровадження гендерної складової в навчальний процес зосереджена головним чином у вищій освіті. Потрібно активніше залучати педагогів до гендерних досліджень, розробок і формування гендерних підходів на рівні загальної середньої освіти.

Необхідність впровадження гендерного підходу у навчально-виховний процес зумовлена відсутністю гендерної культури вчителя і використанням гендерно незбалансованого матеріалу під час вивчення шкільних дисциплін, зокрема історії. Водночас реалізація сучасних технологій навчання потребує супровідної методичної підготовки та еволюції технологічного потенціалу вчителя [4, с. 12].

У гендерній освіті є проблеми, які поки що можна вважати загальноосвітніми проблемами для України. Це і брак матеріальних і моральних стимулів для розроблення та впровадження нових тем і курсів з гендерної проблематики, й гостра нестача чи відсутність публікацій конкретних наукових досліджень, і надмірна централізація й бюрократизація освіти (держстандарт, проблема введення нових дисциплін тощо), і брак узагальнюючих праць з теорії й методології гендерних досліджень (підручників, посібників, збірників, хрестоматій тощо).

Системність гендерної освіти має формуватись не тільки шляхом введення окремих курсів з гендерної проблематики в навчальні стандарти, а й за рахунок впровадження гендерної методології та гендерного підходу у дисципліни гуманітарного циклу, зокрема історії. Історія як дисципліна виховує суспільство, але саме в історії гендерний підхід просувається найскладніше. Очевидно, це пов'язано з різними факторами і чи не в першу чергу – з традиційною консервативністю історичної науки [4, с. 12].

Використання гендеру відповідає концепції багатоперспективності, добре відомої тим, хто спостерігає за дискусіями з викладання історії в рамках Ради Європи та Євроклію, Європейської асоціації вчителів історії. На думку д-ра Роберта Страдлінга, багатоперспективність вимагає, щоб традиційні поняття піддавалися сумніву. Знання як про відомих, так про пересічних жінок в історії, дасть молоді можливість позитивної ідентифікації, до того ж зробить навчальний процес цікавішим. [5, с. 8].

Майже кожен підручник містить певні історичні дані, а отже, фактично, описує хронологію чоловічого домінування. Історія як окрема дисципліна взагалі є зосередженням «чоловічого літопису»: гендерний аналіз Міністерської навчальної програми «Історія України. Всесвітня історія, 5 – 12 клас» дає всі підстави вважати жінок «невидимками» історичного процесу.

Наприклад, співвідношення згаданих у Програмі чоловіків і жінок становить близько 30 до 1 на користь перших: серед жінок, які залишили свій слід в історії людської цивілізації, лише сімом (княгині Ользі, Лесі Українці, Жанні Д'Арк, Єлизаветі I, Катерині II, Марії Терезі, Маргарет Тетчер) пощастило потрапити до Програми.

Звичайно, таку диспропорцію традиційно пояснюють тим, що автор(к)и є заручниками історичної ситуації, бо саме чоловіки історично мали значно більше прав і можливостей – обирати та бути обраними до органів влади, здобувати елітну освіту, а отже – займатися соціально шанованими видами діяльності (політикою, наукою, бізнесом), тому не дивно, що саме вони залишили більш помітний слід в історії.

Проте таке тлумачення справедливе лише частково. По-перше, навряд чи подібне виправдання доречно у випадку з новітньою історією, де, не в приклад попереднім епохам, жінки були соціально куди активнішими, що до того ж зафіксовано у різноманітних історичних джерелах. Проте Програма не знайшла «значущих жінок» навіть у новітній період історії, що говорить, скоріше, про негласну дискримінаційну традицію. По-друге, «підозрілим збіганням» видається власне сам підхід вважати «справжньою історією» лише ті соціальні сфери, що історично були «окуповані» чоловіками (політика, економіка, наука, військова справа) на відміну від сфери приватної, куди історично були витіснені жінки.

По-третє, очевидно і тенденційною є схильність інтерпретувати історичні досягнення жінок (там де вони справді були) як все одно менш значущі та масштабні, аніж чоловічі. Скажімо, якщо жіноче ім'я наявне в якомусь переліку історичних персонажів або подій, то, зазвичай, воно згадується останнім (як, наприклад, у темі «В. Антонович, І. Франко, Леся Українка в національно-культурному житті другої половини XIX — поч. XX ст.»).

Питання, що стосуються долі жінок в історії, майже не трапляються в окремому переліку серед інших державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки, і це тоді, коли діти, напевно, мають не тільки володіти цими знаннями, а й розуміти об'єктивні причини низькостатусного положення жінок, уміти їх пояснити. Так, наприклад, характеризуючи видатних українських полководців і героїв Другої Світової війни, загалом, можна взагалі не звернути увагу на життя жінок у період німецької окупації, адже такі знання окремо не виділені у державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки [3, с. 41].

Вчителям історії слід пропонувати учням матеріали, що ілюструють і надають додаткову інформацію про відомих чоловіків і жінок. Учні можуть порівнювати, аналізувати два чи більше джерел того самого типу, наприклад, листи різних людей у приблизно тій самій ситуації. Вони можуть вивчати різні типи матеріалів, як первинні джерела (листи та документи судових справ, газетні статті, малюнки та документальні фільми, статистичні дані та дані переписів населення), так і вторинні джерела (підручники та історичні роботи, а також сучасні літературні твори та фільми). Одночасне використання різних типів джерел стимулює пізнавальну діяльність, надає ширшу ретроспективу певних подій і явищ та, зазвичай, є дуже цікавим для учнів.

Найбільшим викликом щодо привнесення гендерної перспективи у викладання є, напевно, політична історія. Це відбувається не тому, що жінки не брали в ній участі. Політичні процеси завжди дуже цікавили жінок. Вони намагались впливати на політику і як окремі особи, і через свої організації. Можна згадати про такі організації, не забуваючи про видатну роль їх лідерів у політичних дискусіях і заявах. Цікаво також розглянути, як різними групами жінок вдавалося чи не вдавалося захищати свої політичні інтереси та який вплив політичні рішення справляли на їхнє життя. Гарним прикладом є Перша світова війна. Перед війною багато жіночих організацій дуже активно боролись за мир. Коли ж спалахнула війна, більшість з них приєдналися до націоналістичних сил своїх країн, багато жінок з ентузіазмом відправляли молодих чоловіків на війну та спонукали інших вступати до армії. Інші великою ціною намагались досягти миру, зокрема на Жіночій мирній конференції в Гаазі у 1915 році. Під час війни жінки з країн, що воювали, отримали нові можливості для

робочого життя, оскільки їх чоловіки були на фронті. Та на їхню долю також припали суворі умови життя, турботи прогудувати свої сім’ї та зберегти життя своїх близьких.

Підручники, що інтегрують історію жінок до загальної історії, є величезною допомогою вчителям при викладанні. Існують книги, де вміщено матеріал про жінок у розгляді певного історичного періоду. Наприклад, в одній із книг, розділ про індустріальну революцію починаються зі спогадів молодої робітниці. Жінка почала працювати на текстильній фабриці, коли їй було шість років. Її історія зворушлива, і це гарна відправна точка для обговорення в класі.

Прикладом навчальної книги з гендерним підходом є американський підручник «Всесвітня історія» Елізабет Гейнор Елліс та Ентоні Еслера. Під час розгляду практично кожного історичного періоду в основному тексті висвітлюється становище жінок, подано біографії та портрети видатних жінок, підібрані запитання та вправи. Учителі історії, зазвичай, мають мало часу. Проте все одно можна знайти час для проєктів, коли учні працюють самостійно під керівництвом учителя. Темі проєктів мають відповідати навчальним планам. Однак написання робіт про жінок буде ефективним, навіть якщо у відповідному навчальному плані немає нічого про гендер або жіночу історію [5, с. 9].

Аналізуючи вищевикладене, важливо звернути особливу увагу на подачу гендерно збалансованого матеріалу при вивченні історії.

Таблиця 1

Темі уроків історії України, на яких використовуватиметься гендерно збалансований матеріал [1, с. 31 – 32]

№ з/п	Клас	Тема уроку	Питання, яке буде представлене гендерно збалансованим матеріалом	Гендерно збалансований матеріал (у вигляді ключового питання)
1.	10	Західноукраїнські землі на початку ХХ ст.	Розвиток кооперативного руху	Виробничі і торгові кооперативи на базі жіночих громадських організацій.
2.	10		Ріст українського політичного руху (діяльність національних і спортивно-фізкультурних організацій „Сокіл”, „Січ”)	Діяльність „Жіночої громади” 1908 р.
3.	10	Україна у Першій Світовій війні	Формування легіону Українських Стрільців Січових	Участь Жіночої Чоти УСС у війні. Відгуки іноземних авторів про українок-членкинь УСС.
4.	10	Українська революція	Утворення Центральної Ради, її склад	Жінки-члени УЦР
5.	10	Західно-Українська Народна Республіка	Проголошення ЗУНР	Участь жінок в організаційних заходах проголошення ЗУНР
6.	10	Голодомор 1932-1933 рр. в Україні	Голодомор 1932-1933 рр. в Україні	Членкині Союзу Українок Західної України – захисниці голодуючих на міжнародній арені. Мілена Рудницька і Ліга Націй
7.	11	Україна у Другій Світовій війні	Розгортання руху Опору. Оунівське підпілля. Створення Української Повстанської Армії.	Діяльність жіночих організацій: Дружина Княгині Ольги, Жіноча Служба Україні. Участь жінок в ОУН, УПА, УЧС

Усе багатство матеріального і духовного світу людини (чоловіка і жінки) – результати власної праці і саморозвитку. Історія – літопис саморозвитку суспільства, його перемог і поразок, успіхів і невдач, важкого, болісного просування від щабля до щабля історичного прогресу. У самих себе, своїх знаннях і вміннях, цілеспрямованості й волі, у розвитку створеного людським розумом духовного і матеріального світу ми маємо бачити причини й етапи історичного процесу, злетів і падінь в історії народів і всього людства.

Головна продуктивна сила суспільства – це сама людина (чоловік і жінка) у сукупності її іпостасей: потреб і можливостей, знань і навичок, бажань та інтересів. Незадоволені потреби спонукають людину мобілізувати свій розум для нелегкого перетворення навколишнього світу, породжують жагу до знань і розуміння необхідності активної діяльності. Стрімке зростання потреб кожного наступного покоління людей є імпульсом до пошуку нових шляхів повнішого їх задоволення на основі кардинальних перетворень у матеріальному і духовному виробництві.

Такий підхід до аналізу історичного процесу виходить із першості (примату) усвідомлених потреб, що спонукають людей оволодівати новими знаннями і навичками, перетворювати навколишній світ, здійснювати

виробництво й обмін матеріальних благ і послуг, змінювати способи присвоєння засобів і результатів виробництва, форми соціально-політичних і державних відносин, етичні та юридичні норми [6, с. 35].

Позитивні зміни в процесі інтеграції гендерних підходів у викладання історії у загальноосвітній школі вже помітні і, будемо сподіватися, скоро стануть достатніми для демократичного розвитку українського суспільства, ґрунтованого на принципах свободи, рівності, справедливості та толерантності.

Отже, розроблення якісно нового, гендерного підходу в освіту, зокрема в історії, зараз можна вважати першочерговим завданням формування гендерного паритету та гендерної політики в нашій державі.

ЛІТЕРАТУРА

1. До питання гендерного підходу в історії / Автори-розробники О. Кобельська, В. Ханас, Вас. Ханас // Гендерний підхід у викладанні суспільно-гуманітарних дисциплін. – Режим доступу: <http://www.ippo.edu.te.ua/index.php/2009-02-16-09-17-03/2009-03-17-14-43-59/222-08-10-2011-03>.
2. Методика навчання історії в школі / О. І. Пометун, Г. О. Фрейман. – К. : Генеза, 2006. – 328 с.
3. Марущенко О. Гендерні шкільні історії / О. Марущенко, О. Плахотник. – Харків : Монограф, 2012. – 88 с.
4. Михайлович Г. І. Вплив професійних компетентностей педагогів на формування предметних історичних компетенцій учнівської молоді: методичний лист / Г. І. Михайлович. – Миколаїв : ОІППО, 2012. – 20 с.
5. Лонна Е. Як відобразити роль жінок в історії / Е. Лонна // Історія України. – 2011. – №38(726), жовтень. – С. 25 – 31.
6. Пометун О. Сучасні цілі та завдання шкільної історичної освіти в Україні / О. Пометун, Г. Фрейман // Історія України. 2006. – №19 (467), травень. – С. 41 – 45.

УДК 371.132

Моцак С. І.

Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка

ФОРМУВАННЯ ПРОСТОРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЗАСОБАМИ ІСТОРІЇ

У статті обґрунтовано шляхи ефективної організації роботи щодо формування просторової компетентності учнів на уроках історії в основній і старшій школі.

Ключові слова: компетентність, просторова компетентність, картографічні вміння та навички, просторові уявлення учнів, локальність історичних подій.

Моцак С. І. Формирование пространственной компетентности учащихся средствами истории. В статье обоснованы пути эффективной организации работы по формированию пространственной компетентности учащихся на уроках истории в основной и старшей школе.

Ключевые слова: компетентность, пространственная компетентность, картографические умения и навыки, пространственные представления учащихся, локальность исторических событий.

Motsak S. I. Formation of spatial competence of students means history. In article обосновани path for efficient organization of work in generating spatial competence of students at the lessons of history in Community and high school.

Key words: competence, prostranstvennaya competence and ability to cook kartohrafycheskye naviky, prostranstvennie the submission of students, locality in history events.

Розвиток демократичної держави та становлення громадянського суспільства в Україні вимагають адекватних змін у навчально-виховному процесі школи. Сьогодні українська освіта переживає складні та відповідальні часи, пов'язані з інтеграцією у світовий та європейський освітній простір. Запроваджений разом з відбудовою національної освіти курс на її гуманізацію й гуманітаризацію значно підвищує роль суспільствознавчих предметів у загальній середній освіті й обумовлює необхідність якісного оновлення їхнього змісту й методів навчання.

Сучасний стан навчання історії безпосередньо залежить від дослідження перспективних напрямів методики навчання історії. Одним з таких напрямів є формування просторової компетентності учнів.

Формування просторової компетентності учнів дозволяє враховувати вікові та психологічні особливості мислення підлітків, оптимізувати навчальний процес, полегшити сприйняття й засвоєння учнями складного матеріалу, одночасно навчаючи їх логічному та історичному мисленню.

Методиці роботи з картою на уроках історії присвячено багато досліджень. Так, за радянських часів вивченням цієї проблеми займалися Г. Годер, Ф. Коровкін, А. Стражев. Саме вони заклали методичні основи роботи з історичною картою. Розробку цього питання продовжили вже сучасні науковці. Зокрема О. Пометун, О. Фідра у своїх працях розглянули шляхи формування просторових та картографічних умінь учнів.